

PESTEN EN TREITEREN

Marie-France Hirigoyen

Pesten en treiteren

Psychisch geweld in het dagelijks leven

Uit het Frans vertaald door
Marjolein van Velzen

Eerste druk 2006
Vierde druk 2016

Oorspronkelijke titel *Le harcèlement moral. La violence perverse au quotidien*

© 1998 Éditions La Découverte et Syros, Parijs

© 2006 Nederlandse vertaling Marjolein van Velzen / Uitgeverij
Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Bureau Beck

NUR 770

ISBN 978 90 284 2673 3

www.wereldbibliotheek.nl

Inhoud

Voorwoord 9

Deel 1. Psychisch geweld in het dagelijks leven

Hoofdstuk 1. Intimidatie in de privésfeer 15
Psychisch geweld tussen levenspartners 15
Psychisch geweld in het gezin 39

Hoofdstuk 2. Intimidatie op het werk 53
Waar gaat het om? 53
Wie is het doelwit? 55
Wie valt wie aan? 57
Verhinderen dat een slachtoffer reageert 62
Het begin van psychisch geweld 68
Het bedrijf dat niet ingrijpt 78
Het bedrijf dat manipulatieve methodes aanmoedigt 83

Deel 2. De perverse relatie

Hoofdstuk 3. De perverse verleiding 93

Hoofdstuk 4. Communicatie in een relatie van psychisch geweld 99
Weigering van rechtstreekse communicatie 99
Taalvorming 101
Liegen 104
Sarcasme, spot, minachting 105
De paradox 109
Diskwalificatie 112

- Verdeel en heers 113
- De macht opleggen 115

- Hoofdstuk 5. De stadia van psychisch geweld 119
 - De haat wordt openlijk getoond 119
 - Het geweld komt tot uiting 121
 - Het slachtoffer wordt in het nauw gedreven 124

- Hoofdstuk 6. De agressor 127
 - Narcistische perversie 127
 - Narcisme 129
 - De overstap naar psychisch geweld 130
 - Megalomanie 131
 - Vampirisme 133
 - Afwijzing van verantwoordelijkheid 136
 - Paranoïa 137

- Hoofdstuk 7. Het slachtoffer 141
 - Het slachtoffer als object 141
 - Is het masochisme? 143
 - Scrupules van het slachtoffer 146
 - Vitaliteit van het slachtoffer 149
 - Naïviteit van het slachtoffer 149

Deel 3. De gevolgen voor het slachtoffer van psychisch geweld en de eerste aanval

- Hoofdstuk 8. De gevolgen van psychisch geweld 157
 - Terugtrekking 157
 - Verwarring 158
 - Twijfel 159
 - Stress 160
 - Angst 162
 - Isolement 163

Hoofdstuk 9. De consequenties op langere termijn	165
Shock	165
Decompensatie	166
Scheiding	168
Evolutie	170
Hoofdstuk 10. Praktische adviezen voor relatie en gezin	175
Bewustwording	175
Handelen	177
Psychologische weerstand	177
Inschakelen van rechtshulp	178
Hoofdstuk 11. Praktische raadgevingen voor de werkomgeving	181
Signaleren	181
Hulp zoeken binnen de onderneming	182
Psychologische weerstand	183
Handelen	185
Inschakelen van rechtshulp	187
Preventie	190
Hoofdstuk 12. Professionele hulp	193
Herstel	193
Een psychotherapeut kiezen	193
Het kwaad benoemen	195
Eruit komen	196
Zich losmaken van het schuldgevoel	197
Uit het dal omhoog	199
Genezing	200
De diverse vormen van psychotherapie	201
Nawoord	209
De situatie in Nederland	209
Conclusies op basis van Hirigoyen	210
Wet- en regelgeving in Nederland	212
Noten	221

Voorwoord

Veel meer mensen dan we denken, gaan gebukt onder het schrikbewind dat hun familie uitoefent. Binnen het gezin worden ze gemanipuleerd, bedreigd, gechanteerd, vernederd, ze worden gepest of getreiterd. Er is sprake van alledaagse vormen van psychisch geweld in de huiselijke sfeer, dat in sommige gevallen zo extreem is dat we beter kunnen spreken van psychoterreur.

Soms vindt dit geweld incidenteel plaats, maar het is geen uitzondering dat het systematisch wordt toegepast, dagelijks, en soms zelfs gedurende jaren. Het vindt plaats tussen volwassen partners, maar ook ouders doen hun kinderen psychisch geweld aan. De slachtoffers kunnen vaak geen kant uit. Ze zijn doodmoe en murw, uitgehold als ze zijn door de telkens weer opduikende psychische agressie van hun partner of ouder. De agressoren spelen ondertussen mooi weer naar de buitenwereld. Ze laten zich zien als betrokken partners of als ouders die alles voor hun kinderen over hebben en tonen naar buiten alleen hun charmante kant. De verwarring die dat oproept bij hun slachtoffers, draagt bij tot nóg grotere onzekerheid. Waardoor ze nog minder de moed hebben en al helemaal niet de energie om het enige te doen dat goed voor hen is: weggaan!

Uiteraard geldt dit laatste alleen voor volwassen slachtoffers. Want hoe kan een kind weggaan van zijn ouders? Voor alle slachtoffers geldt echter dat hun leven wordt verzuurd, en vaak lopen zij blijvende psychische schade op.

Psychisch geweld en intimidatie komen ook op het werk voor. Ook daar worden mensen systematisch belachelijk gemaakt en weggehoond (door hun collega's of leidinggevendenden), worden ze genegeerd, geïsoleerd of geïntimideerd. En ook hier zien we dat dit soms jaren aanhoudt en dat de slachtoffers ernstig getraumatiseerd kunnen raken.

Lange tijd werden deze 'alledaagse' vormen van psychisch geweld ontkend. Thans openen we hier langzaam onze ogen voor en wordt het onbespreekbare bespreekbaar.

Marie-France Hirigoyen is psychoanalytica. Vanuit haar praktijk raakte zij geïntrigeerd door de psychische geweldsspiralen tussen slachtoffers en daders. Zij tekende de ervaringen van haar patiënten nauwkeurig op, ze analyseerde ze en presenteert ze nu in samenhang in deze publicatie. Met behulp van talloze gevalsbeschrijvingen zet ze op een rij hoe mensen slachtoffer kunnen worden van psychisch geweld in hun gezin of op het werk, omdat ze domweg op het verkeerde moment afhankelijk zijn van de verkeerde persoon. Bij pestereien wordt vaak ook gekeken naar de 'rol' van het slachtoffer. Lokt deze het pesten misschien zelf uit, had hij of zij niet adequater kunnen (en moeten!) reageren? Ook op dit punt gaat Hirigoyen in. Daarnaast beschrijft ze in extenso het manipulatieve gedrag van daders en de tendens van de omgeving om de gevolgen van psychisch geweld te bagatelliseren. Waar haar boek gaat over intimidatie en pestgedrag op het werk laat ze zien op welke manier een bepaald organisatieklimaat en de hiërarchie debet zijn aan onderlinge intimidatie en pestgedrag.

Tien jaar geleden zou dit boek van Marie-France Hirigoyen controversieel geweest zijn. Vandaag de dag past het in ons grotere bewustzijn dat het gezin niet voor iedereen de veilige plek is die we altijd dachten, en dat ook de onderlinge omgang op het werk soms slachtoffers maakt. Dit boek draagt bij aan de brede discussie die in onze samenleving gevoerd moet worden om te komen tot meer erkenning van de slachtoffers, een betere opvang, en beter preventiebeleid. Het is geschikt voor iedereen die geïnteresseerd is in deze problematiek: slachtoffers, daders en hun familieleden, maar ook voor personen die vakmatig hun kennis willen verbreden zoals psychologen, beleidsmakers, vertrouwenspersonen en leden van klachtencommissies inzake seksuele intimidatie, agressie en geweld op het werk.

Willeke Bezemer

Willeke Bezemer is als consulente verbonden aan het bureau Bezemer & Kuiper, waar zij onder meer vertrouwenspersoon is en workshops en trainingen verzorgt.

DEEL 1

Psychisch geweld in het dagelijks leven

Kleine daden van psychisch geweld komen in het dagelijks leven zo vaak voor dat dit bijna normaal lijkt te zijn. Het begint heel onschuldig, met gebrek aan respect, een leugen of manipulatief gedrag. Niet goed te praten vinden we, als we ermee geconfronteerd worden. Maar als er geen reactie komt vanuit de sociale groep waarbinnen dit gedrag plaatsvindt, kan dit na enige tijd evolueren tot aperte psychische mishandeling, met ernstige gevolgen voor de geestelijke gezondheid van de slachtoffers. Die zwijgen en lijden in stilte, want het is maar de vraag of hun roep om hulp gehoord zal worden.

Dit soort psychisch geweld is van alle tijden. Het komt voor in gezinnen, waar dit gedrag binnenskamers verborgen blijft, en op het werk, waar men er in perioden van volledige werkgelegenheid aan wende, omdat de slachtoffers toch altijd konden opstappen. Tegenwoordig moeten slachtoffers zich wanhopig vastklampen aan hun baan, en dat gaat ten koste van zowel hun fysieke als hun geestelijke gezondheid. Af en toe komen werknemers in verzet, soms spannen ze een proces aan; dankzij de media begint intimidatie op de werkplek een bekend fenomeen te worden en wordt het nu meer en meer als een probleem aan de orde gesteld.

In de psychotherapeutische praktijk komen regelmatig levensgeschiedenissen naar voren waarin de externe werkelijkheid moeilijk te onderscheiden valt van de innerlijke belevingswereld. Wat bij al die verhalen opvalt, is hoe vaak deze vorm van leed eigenlijk voorkomt. Het slachtoffer zelf beschouwt daarbij de eigen situatie als volslagen uniek, maar dit soort toestanden is in feite vrij algemeen.

Gevalsbeschrijvingen uit de klinische praktijk kunnen nooit de gehele werkelijkheid weergeven. Ieder woord, iedere intonatie en elke toespeling is namelijk van belang. Op zich mag ieder detail onbeduidend lijken, maar tezamen laten ze een destructief proces zien. Het slachtoffer wordt meegesleept in een vernederend spel en kan daardoor

ook zelf, als verdedigingsmechanisme, abnormale reacties gaan vertonen, wat we misschien wel allemaal zouden doen als we ons willen verweren. En zo wordt dan, ten onrechte, het slachtoffer als medeplichtig aan de daden van de agressor gezien.

In de loop van mijn psychotherapeutische praktijk heb ik kunnen constateren dat een narcistisch individu de neiging heeft, zijn destructieve gedrag in vrijwel alle aspecten van zijn leven door te voeren: op het werk, tegenover de partner, tegenover de kinderen. En juist die doorlopende gedragslijn wil ik onderstrepen. Zo zijn er mensen die hun levenspad bezaaien met kadavers en zombies. En toch leggen deze mensen steevast de schuld bij anderen en geven ze de indruk zelf volledig aangepast aan de samenleving te zijn.

Intimidatie in de privésfeer

Psychisch geweld tussen levenspartners

Psychisch geweld tussen levenspartners wordt vaak ontkend. En anders wordt het ofwel gebagatelliseerd, ofwel herleid tot een simpele dominantierelatie. De partner wordt geacht medeplichtig aan of zelfs verantwoordelijk voor deze ongezonde relatie te zijn. Op die manier wordt ontkend hoezeer het slachtoffer klem zit, hoe verlamd hij is en hoe onmogelijk het is geworden om zich nog te verdedigen. Door de ongezonde aard van de relatie te ontkennen, wordt ook ontkend hoe agressief de partner zich gedraagt en hoe ernstig de psychische gevolgen zijn voor het slachtoffer. De agressie is namelijk bijzonder subtiel, er zijn geen tastbare sporen en getuigen neigen ertoe, een onaardig woord te interpreteren als een doodgewoon relatieconflict tussen twee verschillende karakters. Intussen betreft het echter een gewelddadige poging tot morele en zelfs fysieke vernietiging van de ander. En soms slaagt die poging ook nog.

In de volgende hoofdstukken geef ik een beschrijving van de verschillende evolutiefasen in relaties die worden gekenmerkt door psychisch geweld. Sommige verhalen zijn langer dan andere, omdat er soms sprake is van een maanden- of zelfs jarenlang proces en omdat de slachtoffers in de loop van hun relatie leren om eerst het proces van psychische mishandeling te herkennen en vervolgens, pas als ze geleerd hebben zich ertegen te wapenen, beginnen met het verzamelen van bewijzen.

Macht

Binnen een relatie kan narcistisch, wreed gedrag ontstaan wanneer de factor gevoel ontbreekt, of wanneer de afstand tot de beminde te gering is.

Een te nauwe verbondenheid kan zorgen voor angstgevoelens, en zo komt het dat juist binnen de allerintiemste relaties het psychisch geweld het allergrootst is. Een narcistisch individu probeert de ander dwangmatig in zijn greep te houden, maar vreest tegelijkertijd dat die ander te dichtbij komt en de overhand zal gaan krijgen. Het gaat er dus om die ander juist afhankelijk of zelfs tot een soort bezit te maken, want zo bevestigt de narcist zijn of haar eigen macht. Een partner die geketend is door twijfel en schuldgevoelens, kan immers niet reageren.

De onuitgesproken boodschap luidt: 'Ik hou niet van je!', maar die boodschap wordt versluierd om te voorkomen dat de ander weggaat en zal dus nooit met zoveel woorden worden uitgesproken. De bedoeling is de partner continu te frustreren en te voorkomen dat de partner zelfstandig gaat nadenken, want dan wordt hij zich misschien bewust van het proces. Patricia Highsmith zei ooit in een interview met de Franse krant *Le Monde*: 'Soms komt het voor dat mensen die ons het meest aantrekken, bijvoorbeeld onze eigen geliefde, even doelmatig te werk gaan als rubber isolatoren op de vonk van de verbeeldingskracht.'

Een narcistische persoon gebruikt de factor macht om zijn partner te verlammen, door haar of hem in een positie van onduidelijkheid en onzekerheid te manoeuvreren. Op die manier hoeft hij zich namelijk niet in een heuse één-op-één relatie te begeven, want daarvoor is hij juist bang. Hij houdt de ander op afstand, binnen grenzen die voor hem ongevaarlijk zijn. Om te verhinderen dat zijn partner hem onverwachts voor het blok zet, doet hij juist datgene wat hij eigenlijk niet wil, namelijk de ander verstikken en op die manier 'tot zijn beschikking' houden. Binnen een goed functionerende relatie is een wederzijdse narcistische bevestiging normaal, zelfs als er af en toe eens sprake is van machtsspelletjes. Soms zal de een proberen de ander te verzwakken, zodat hij zijn eigen machtspositie binnen de relatie kan behouden. Maar een relatie waarin iemand met pervers-narcistische neigingen de overhand heeft, is een moordende relatie, waarin de ander systematisch wordt gekleinereerd en in het geniep wordt aangevallen.

Dit proces kan alleen plaatsvinden dankzij een overgrote tolerantie van de partner. Deze tolerantie wordt door psychoanalytici vaak geïnterpreteerd als een compensatie voor onbewuste (en in wezen masochistische) voordelen die de partner binnen een dergelijke relatie

meent te ervaren. We zullen zien dat die interpretatie maar gedeeltelijk geldig is, want sommige partners hadden voorafgaand aan deze relatie niet eerder neigingen tot zelfkwellend vertoond en zullen die ook na afloop van de relatie niet vertonen. Ook zullen we zien dat dit een gevaarlijke interpretatie is, want ze staat juist de schuld van de partner en helpt in geen enkel opzicht bij het zoeken naar manieren om uit de impasse te komen.

De oorsprong van die tolerantie ligt vaak in een loyaliteitsconflict binnen het gezin, dat er bijvoorbeeld toe leidt dat kinderen het gedrag van hun ouders herhalen, of in het feit dat de ene partner een troostende rol op zich neemt tegenover het narcisme van de ander, een soort missie waarbij de een zich opoffert voor de ander.

Benjamin en Annie hebben elkaar twee jaar geleden leren kennen. Annie heeft op dat moment een relatie met een getrouwde man, die nergens toe leidt. Benjamin is jaloers op die man. In zijn verliefdheid smeekt hij haar de relatie te verbreken: hij wil met haar trouwen en kinderen met haar krijgen. Zonder al te veel aarzeling verbreekt Annie de relatie met de getrouwde man en gaat met Benjamin samenwonen. Wel houdt ze haar eigen flat aan.

Vanaf dat moment verandert Benjamins gedrag. Hij wordt afstandelijk, onverschillig en heeft alleen nog tedere gebaren voor haar over op de momenten dat hij seks wil. Aanvankelijk zoekt Annie daar verklaringen voor, maar Benjamin ontkent dat zijn gedrag veranderd is. Annie houdt niet van conflicten en probeert opgewekt over te komen, al verliest ze daarbij een deel van haar spontaniteit. Als ze boos wordt, lijkt hij haar niet te begrijpen en reageert hij niet.

Langzaam maar zeker raakt ze in een depressie.

Aangezien de relatie niet verbetert en Annie zich nog steeds verwondert over Benjamins afwijzende houding, geeft hij uiteindelijk toe dat er iets aan de hand is: hij kan simpelweg geen manier vinden om met haar depressie om te gaan. Ze besluit dus iets aan haar depressie te doen, want die lijkt de oorzaak te zijn van de problemen binnen de relatie. Ze gaat in psychotherapie. Annie en Benjamin hebben hetzelfde beroep. Zij heeft echter veel meer ervaring. Vaak vraagt hij haar om raad, maar hij weigert kritiek: 'Dat slaat nergens op, ik heb er genoeg van, ik weet niet waar je het over hebt!' Het is al een aantal malen voorgekomen dat hij haar ideeën heeft

overgenomen en daarbij ontkent dat ze hem geholpen heeft. Een bedankje kan er niet af.

Als zij hem op een fout wijst, rechtvaardigt hij zich door te zeggen dat zijn secretaresse de zaken verkeerd moet hebben genoteerd. Zij doet alsof ze hem gelooft, om een conflict te voorkomen.

Hij bewaart een diep stilzwijgen over hoe hij zijn tijd doorbrengt, hij laat zich niet uit over zijn leven en over zijn werk. Toevallig hoort ze, doordat vrienden hem gelukwensen, dat Benjamin een belangrijke promotie heeft gekregen. Hij liegt onophoudelijk tegen haar, zegt dat hij met een bepaalde trein terugkeert van een zakenreis en laat treinkaartjes slingeren waaruit blijkt dat dat niet waar is.

In het openbaar blijft hij erg afstandelijk. Op een dag komt hij op een receptie naar haar toe en schudt haar de hand: 'Mevrouw x, met dat en dat beroep,' waarna hij haar verder links laat liggen. Als ze hem vervolgens vraagt waar dat op sloeg, mompelt hij iets als dat hij het vreselijk druk had.

Hij verwijt haar dat ze te veel geld uitgeeft, ook al verdient ze het zelf. Hij wil dat haar kasten zo goed als leeg zijn en dwingt haar als een klein kind haar sokken op een rij te leggen. In bijzijn van anderen spot hij met de potjes crème die in de badkamer staan: 'Geen idee waarom je al die troep op je gezicht smeert!'

Annie vraagt zich af hoe ze nog iets kan voelen voor een man die in alle opzichten berekenend is: in zijn gebaren, zijn woorden, zijn geld. Gesprekken over de relatie weigert hij aan te gaan: 'Relatie... het woord alleen al!' Hij weigert zich tegenover haar uit te spreken. Op een dag worden ze op straat staande gehouden door een clown: 'Dat is toch zeker uw vrouw?' Benjamin geeft geen antwoord en probeert weg te komen. Volgens Annie kon hij ook niets zeggen, omdat hij geen mening heeft over dat onderwerp. 'Ik ben niet zijn vrouw, niet zijn verloofde, niet zijn vriendin. Er valt over dit onderwerp niets te zeggen, want het onderwerp is te zwaar.'

Als zij erop staat over hun relatie te praten, is zijn antwoord: 'Dacht je nou echt dat dit het geschikte moment was voor dit soort zaken.' Andere onderwerpen zijn al even moeilijk bespreekbaar, bijvoorbeeld haar verlangen naar een kind. Als ze vrienden met kinderen bezoeken, probeert ze niet al te enthousiast te doen over de baby, want dan kon Benjamin weleens gaan denken dat zij ook een

kind wil. Dus neemt ze een neutrale houding aan, alsof het helemaal niet belangrijk is.

Benjamin wil de baas spelen over Annie. Enerzijds wil hij dat ze een onafhankelijke vrouw is, ook in financieel opzicht, maar anderzijds verlangt hij dat ze naar zijn pijpen danst. Anders wordt hij zenuwachtig en wijst hij haar af.

Als zij tijdens etentjes iets zegt, slaat hij met een bezorgde blik zijn ogen ten hemel. Aanvankelijk dacht ze dan ook dat ze iets oerstoms had gezegd, en van lieverlee is ze op haar woorden gaan letten.

En toch heeft ze aan het begin van haar psychotherapie al geleerd niet te accepteren dat hij alles wat zij zegt, meteen bekritiseert, ook al geeft dat spanningen.

Tussen het tweetal vinden geen discussies plaats, alleen ruzies als zij er genoeg van heeft: bij die laatste druppel die de emmer doet overlopen. In dat geval is zij de enige die zich opwindt. Benjamin kijkt haar dan verbaasd aan: 'Krijgen we nou weer die verwijten? Natuurlijk, volgens jou is alles altijd mijn schuld!' Zij probeert zich dan te rechtvaardigen: 'Ik zeg niet dat het jouw schuld is, ik wil alleen dat we praten over wat er fout zit!' Hij lijkt haar niet te begrijpen en slaagt er keer op keer in, haar aan het twijfelen te brengen en haar een schuldgevoel te bezorgen. Wanneer zij zich afvraagt wat er fout zit, is dat voor hem hetzelfde als zeggen: 'Het is jouw schuld.' Hij wil haar niet begrijpen en maakt een einde aan de discussie of liever gezegd, hij probeert zich eruit te draaien nog voordat zij begonnen is. 'Als hij nou eens zei wat hij verkeerd vindt aan mij, dan konden we ten minste een discussie aangaan!'

Van lieverlee zijn ze opgehouden over politiek te praten, want als zij een argument aanvoerde, klaagde hij dat ze het weer eens niet met hem eens was. En ze praten ook niet meer over Annies succes op het werk. Benjamin kan er niet tegen buiten de schijnwerpers te staan. Annie is zich ervan bewust dat ze afstand heeft moeten doen van haar eigen gedachtegoed en haar eigen persoonlijkheid, want ze vreest dat het anders van kwaad tot erger zal gaan. Daardoor moet ze een permanente inspanning leveren om het dagelijks leven draaglijk te houden.

Soms komt ze in opstand en dreigt ze op te stappen. Dan houdt hij haar tegen met een dubbele opmerking: 'Ik wil onze relatie niet stopzetten/Ik kan je momenteel niet meer geven.'

En zij is zo op hem gesteld dat ze bij het geringste spoortje toenadering alweer hoop krijgt.

Annie voelt wel aan dat dit geen normale relatie is, maar aangezien ze haar normbesef kwijt is, voelt ze zich verplicht om Benjamin te beschermen en hem te verontschuldigen voor wat hij ook doet. Ze weet dat hij niet zal veranderen: 'Of ik pas me aan, of ik ga weg.'

Op seksueel gebied is het al niet beter, want Benjamin heeft geen zin meer in seks. Soms probeert ze daarover te praten:

'Zo kunnen we niet verder!'

'Zo is het nu eenmaal, seks is niet iets wat op bestelling gaat.'

'Wat moeten we dan? Wat kan ik doen?'

'Er is niet overal een oplossing voor! Jij wilt altijd maar alles bedisselen!'

Als zij naar hem toegaat om hem een tedere kus te geven, likt hij aan haar neus. Als ze protesteert, merkt hij op dat het haar kennelijk aan gevoel voor humor ontbreekt.

Waarom stapt Annie niet op?

Als Benjamin werkelijk een monster was, zou het eenvoudiger zijn. Maar hij is ooit een heel liefhebbende minnaar geweest. Zijn huidige gedrag moet dan een teken zijn dat hij niet lekker in z'n vel steekt. Hij kan dus veranderen. Zij kan hem dus veranderen. Op die verandering wacht ze. Ze heeft de hoop dat zij op een dag het kluwen zal kunnen ontwarren en dat ze dan eindelijk zullen kunnen praten.

Ze voelt zich verantwoordelijk voor de verandering in Benjamin: hij kon er niet tegen dat zij in een depressie zat. Ook voelt ze zich schuldig dat ze er niet spannend genoeg uitziet (hij had een keer tegenover vrienden grapjes gemaakt over een weinig sexy pakje dat ze aanhad), dat ze niet goed genoeg is (hij had een toespeling gemaakt op het feit dat zij geen weelderig figuur heeft) om Benjamin gelukkig te maken.

Verder vindt ze dat ze beter bij hem kan blijven, al is het geen bevredigende relatie, dan in haar eentje verder te gaan, want Benjamin heeft tegen haar gezegd: 'Als wij uit elkaar gaan, vind ik meteen iemand anders maar jij, met je verlangen naar rust in de tent, jij blijft helemaal alleen.' En dat had ze geloofd. Al weet ze dat ze aanzienlijk meer sociale vaardigheden bezit dan Benjamin, toch denkt ze dat ze in haar eentje misschien gedeprimeerd zal raken en zal gaan zitten tobben.